

Koltay Tibor: Nemcsak az amatőröké a világ - Kinek kell az információs műveltség?

Az amatőrök reménykednek. A profik dolgoznak.
(Garson Kanin)

Az információs műveltségről legutóbb az akadémiai írástudás kapcsán olvashattak a 3K olvasói.¹ Az információs műveltség fogalmának megfelelő értelmezését és a szókapcsolat helyes használatát nehezíti a definíciók sokfélesége, ami abban is megnyilvánul, hogy számos más terminus is van, amelyeket nem tudunk tőle megkülönböztetni.² Éppen ezért néhányat körüljárunk ezek közül, továbbá megvizsgáljuk, milyen információs műveltségre van szüksége a profiknak, vagyis a tudományos kutatóknak a web 2.0 korszakában.

Írástudás vagy műveltség?

Régóta tudjuk, hogy az angol literacy szó fordítása többféle lehet. Egyaránt beszélhetünk műveltségről, kultúráról vagy írástudásról. A könyvtárosok számára legfontosabb fogalom, az information literacy magyarítása tekintetében megszilárdulni látszik az a közmegegyezés, hogy az információs műveltség kifejezést használjuk.

Legyen szó írástudásról vagy műveltségről, tény, hogy korunk írástudásának hatóköre kiszélesedett. Az információs társadalom ugyanis magával hozta az információs és kommunikációs kompetenciák beemelődését a műveltség alapelemei közé.³ Ilyen módon az írástudás nemcsak a technológiákhoz, hanem a kultúrához is kötődik.⁴

Médiaműveltség

Az információs műveltség mellett azonban egyre gyakrabban találkozunk a digitális írástudás és a médiaműveltség fogalmával.

A médiaműveltség elsősorban a tömegkommunikációból (fokozódó mértékben az internetről) nyert információk kritikus kezelésére vonatkozik, és részben azonos a tágabb értelemben vett információs műveltséggel.⁵ Ezt erősíti az a definíció is, amely szerint a médiaműveltség annak képessége, hogy a kommunikáció különböző formáihoz hozzáférjünk, ezeket a formáknak elemezni, értékelni, illetve előállítani tudjuk.⁶

A médiaműveltség mozgalma a műveltség fogalmát olyan módon tágítja ki, hogy az magába foglalhassa azt a befolyásos médiát, amely a nyomtatott média utáni világban uralja az információs környezetet. A médiaműveltség segít abban, hogy jelentéseket tudjunk felfogni és létrehozni egy olyan kultúrában, amelyet erőteljes képek, szavak és hangok alkotnak. Aki rendelkezik a médiaműveltséggel - és mindenkinek meg kell adni az esélyt erre -, az képes arra, hogy dekódolja, értékelje és létrehozza a nyomtatott és az elektronikus média termékeit.⁷ A médiaműveltség - az információs műveltséghez hasonlóan - ernyőfogalom, amely magába foglal több különböző oktatási alapelvet, filozófiát, elméletet, módszert és célokat. Mibenlétét is különböző módon, megközelítések sokféleségével élve határozhatjuk meg.

A médiaműveltségnek van egy "immunizáló" irányzata, amely arra helyezi a súlyt, hogy az ifjúságot megvédje a média negatív hatásaitól, így a médiaműveltségre úgy tekint, mint a média problémáinak megoldására. Ettől eltér az a szemlélet, amelynek alapján a médiát

életünk olyan fontos részének tekinthetjük, amelyet meg kell értenünk és vizsgálnunk kell, amely azonban nem feltétlenül negatív vagy káros.⁸

A médiaműveltség kapcsán sokan a következő öt alapelvet fogalmazzák meg:

- A média üzenetei konstruált üzenetek.
- Az üzenetek a valóság olyan reprezentációi, amelyekbe értékek és nézőpontok épülnek be.
- A média minden formája egyedi szabályok alapján jön létre.
- Az egyének személyes tapasztalataik alapján értelmezik és hozzák létre az üzeneteket.
- A médiát a gazdasági és politikai kontextusban megjelenő profit mozgatja.⁹

Ennek megfelelően a médiatartalmakkal kapcsolatosan a következő kérdéseket célszerű feltenni:

- Ki hozta létre az üzenetet, és miért küldte el? Ki birtokolja az adott médiát és ki profitál belőle?
- Milyen technikákat alkalmaznak abból a célból, hogy felhívják az üzenetre a figyelmet vagy fenntartsák a figyelmet?
- Milyen életstílusokat, értékeket, nézőpontokat reprezentál az üzenet?
- Mit hagytak ki az üzenetből és miért?
- Hogyan értelmezhetik azt a különböző érdeklődésű emberek?¹⁰

Mindez nagymértékben hasonlít ahhoz, amit az információs műveltség kapcsán a kritikai gondolkodásról szoktunk mondani.

A médiaműveltség fontosságát az Európai Bizottság is felismerte. Az általuk elfogadott meghatározás alapvető vonása, hogy kimondja:

- A médiaműveltség fontos, és elősegíti a polgároknak a gazdasági, kulturális és demokratikus társadalmi életben való aktív részvételét.
- A médiaműveltség, különösen a tartalom kritikus értékelésének képessége nagymértékben befolyásolja a felhasználók digitális technológiákba és médiába vetett bizalmát.
- A médiatudatos felhasználók fontos szerepet játszanak a médiapluralizmus és a tartalom minőségének elősegítésében.¹¹

Digitális írástudás

Az angolszász szakirodalomban egyre inkább terjed a digitális írástudás elnevezés használata. Ezt, a Paul Gilster által bevezetett fogalmat¹² azonban gyakran következtlenül vagy éppen szándékosan eltorzítva használják. Mindazonáltal ez az elnevezés olyan tág fogalmat takar, amely összeköti a különböző, a műveltség vagy az írástudás szóval (szókapcsolattal) jelölt fogalmakat és magába foglalja az információs műveltséget, valamint az IKT hatékony használatát.¹³ Idehaza viszont a digitális írástudás elnevezés gyakran azt a leszűkítő értelmezést fedi, amely csak az IKT használatáról kíván tudomást venni. Érdekes tehát alaposabban áttekintenünk, milyen a gilsteri értelemben vett digitális írástudás. Ez több írástudást (műveltséget) fog át. Jelenti az írás, olvasás és számolás készségeit, méghozzá a funkcionális írástudás keretébe illesztve. Magában foglalja az értő olvasást és a megszerzett információk kritikus kezelését. Részét képezik a könyvtárak használatának: a keresési stratégiák alkalmazásának készségei, az információforrások és a talált információ értékelése, kritikus kezelése. Hasonlóan fontos része a tömegkommunikációs eszközök által nyert információk kritikus kezelése, azaz a média-írástudás. Természetesen fontos alkotóeleme a számítógépes írástudás, amely minden, a számítógépekhez köthető tudást és képességet, magába foglal. Nem korlátozódik azonban ezekre.¹⁴

Martin megfogalmazásában a digitális írástudás tudatosság, beállítódások és képességek olyan együttese, amely lehetővé teszi, hogy megfelelően használjuk a digitális eszközöket és intézményeket a digitális források azonosítására, elérésére, kezelésére, integrálására,

értékelésére és szintetizálására, továbbá új tudás és médiamegnyilvánulások létrehozására, valamint arra, hogy másokkal kommunikáljunk és reflektáljunk erre a folyamatra. Mindezt specifikus élethelyzetek kontextusában tesszük, annak érdekében, hogy konstruktív társadalmi tevékenységek váljanak lehetővé.¹⁵

Amatőrök az információs társadalomban

A web 2.0 az amatőrök korszakát hozta el magával.¹⁶ A web 2.0 alkalmazások nagymértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy a felhasználók fokozódó mértékben kettős szerepet töltsenek be. Egyszerre befogadók (fogyasztók) tehát, és egyúttal az információ létrehozói is. Ez a kettősség megjelenik a tudományhoz legjobban köthető két készség, az olvasás és írás vonatkozásában is. Korunk olvasói egyben írók is.¹⁷

Ezt részben az okozza, hogy korunk kommunikációja jelentős mértékben már nem eredeti szövegek létrehozása, hanem meglévő információk kiválasztása, elrendezése, szűrése és újraalakítása úgy, hogy közben mindez magába foglalja a kommunikáció megfelelő technológiájának megválasztását is.¹⁸ Mindez feltételezi az információ kreatív újrafelhasználását, amellyel mindez beépül a digitális írástudásba.¹⁹

Nem új jelenségről van szó, viszont a digitális technológiák megjelenése elősegítette ezt. A tudomány világát - amelyről hamarosan részletesebben is szólnunk - mindig is jellemezte ez. Arról van szó, hogy - tudományterületenként eltérő módon - írásaink többségében más írott szövegekre reflektálunk, mivel minden témát megelőz az, hogy az adott kérdésekről valaki más már gondolkodott, vele kapcsolatban már kutatásokat végzett, amelyek szövegek formájában, a szakirodalomban is testet öltenek.²⁰

A web 2.0 és a kutatók

A web 2.0 elsősorban az amatőrök világának kitérülését hozta, azonban a tudományos kutatás eszköztárában is helye van a web 2.0-ás alkalmazásoknak. Különösen igaz ez annak fényében, hogy a kutatók mindig is támaszkodtak az információszerzés informális csatornáira.

Számos olyan web 2.0-ás alkalmazás van, amely közvetlenül is szolgálja a kutatókat: a csak előfizetéssel elérhető bibliográfiai szoftverek mellett az olyan oldalak, amelyek a szakirodalom és a hivatkozások kezelését segítik. Ilyen például a CiteULike (<http://www.citeulike.org/>), amelyet a Springer Kiadó szponzorál. Ez az oldal nagy mértékben úgy működik, mint a közösségi oldalak, tehát az információ egymással való megosztását is segíti.

Némileg eltérő példa a Slideshare <http://www.slideshare.net/>, amely a prezentációk megosztását teszi lehetővé. A különbség abból az egyszerű tényből adódik, hogy prezentációkkal illusztrált előadásokat nemcsak kutatók tartanak, sőt nagyobb számban fordulnak elő az oktatásban - elsősorban a felsőoktatásban -, viszont itt is az információk megosztásáról van szó.

Információs műveltségre mindenestre szüksége van a kutatóknak. Látnunk kell azonban, hogy másféle eszköztár szolgálja őket, mint a web 2.0 amatőr használóit.

A kutatók körében az olvasás és írás folyamatai nemcsak az információs társadalom, vagy éppen a web 2.0-ás alkalmazások fokozódó használata folytán mutatnak egymással szoros összefüggést, hiszen a kutatás és közlés során mindig is összefüggtek egymással. Az írás és főként annak tudományos formái egyaránt magukba foglalják az információ szervezését, tárolását, tervezését és annak kommunikálását és terjesztését, vagyis létrehozását.²¹ Ez a megközelítés az írás teljesen hagyományos definícióiból is következik, és nem is változott meg.

Az amatőrök és a kutatók közötti különbségek számos vonatkozásban tetten érhetők. A szakértelem hiánya a kommunikációban inkompetens résztvevőket "eredményez". Nincs ugyanis biztosíték arra, hogy a téves információkat és a valóság hibás reprezentációit kiszűri a "tömegek bölcsessége", mivel a tömegek nem szükségképpen értelmesebbek, mint az egyének külön-külön. Szükség van tehát a megfelelő, nem tekintélyelvű ellenőrző eszközökre, mint például a szakértők kölcsönös ellenőrzésére és korrekciójára.²² A kutatóktól viszont nem vitathatjuk el a szakértelmet, ráadásul körükben működnek a minőségbiztosítás bevált formái. Az amatőr tartalmak előállítói és tökéletesítói alapvetően névtelenek. Az internetes helyek mind olyan tartalmakhoz teszik lehetővé a hozzáférést, melyek folyamatosan változnak, fejlődnek a "digitális nép" tagjainak jóvoltából.²³

A kérdés az, hogy a kutatók mások-e, mint a digitális nép. Az bizonyos, hogy a névtelenség nem jellemzi a tudományt, hiszen a kutatók alapvetően formális csatornákon, főleg folyóiratokban publikálják eredményeiket.

A körükben elsődleges szerepet betöltő szakmai közösségek társadalmi kontextusa és kulturális identitása eltér a köznapi közösségektől.²⁴ Ez a diszciplináris kultúra és a tudományos publikálás számos szokása felülírhatja az új technológiák, köztük a web 2.0 kínálta "lehetőségeket".²⁵ A kutatók viszonylag homogén hovatartozásával szemben az amatőrök a web sokfélesége és hajlékonysága folytán egyszerre nagyon sokféle közösséghez tartozhatnak, ami oda vezet, hogy nincs rögzült identitásuk.²⁶

Mindebből következik, hogy a kutatók azok, akik a szakembereknek szóló információkat továbbra is igénylik, olyan szemléletet tovább hordozva, amely az információs műveltség legtöbb felfogását jellemzi. Természetesen a könyvtárak felhasználói közül számos más réteg is profitálhat az információs műveltségből. A kutatók igénye viszont bizonyosnak vehető. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a jövőben gyakoribb könyvtárhasználókká válnának, különös tekintettel az információhoz jutás informális csatornáinak már említett fontosságára. Inkább arról van szó, hogy a felsőoktatásban nélkülözhetetlen az információs műveltség oktatása. Ne felejtsük el, hogy a ma egyetemistáiból lesznek a jövő kutatói.

Kinek kell az információs műveltség?

Ha elfogadjuk, hogy - kétségtelen fontossága ellenére - az információs műveltség és különösen a hiányának kérdése olyan téma, amely elsősorban az információs szakemberek, főként az egyetemi könyvtárosok ügye maradt,²⁷ akkor érdemes körülnéznünk, hogy az ügyet mi szolgálja jobban. Gondolhatjuk azt, hogy a név intő jel (Nomen est omen), ezért ragaszkodjunk az elnevezéshez. Ezzel szemben úgy is ítélnéljük, hogy a digitális írástudás mellett tesszük le a voksunkat, hangsúlyozva, hogy nem helyeseljük leszűkítő értelmezését. Némi bizakodásra ad okot hogy a digitális írástudás fentebb bemutatott komplex értelmezése egy kormányzati döntés-előkészítő tanulmányban található, tehát nagyobb annak az esélye, hogy komolyan veszik, és nemcsak a könyvtárosok "fülébe jut el a hír".

Korai lenne viszont állást foglalnunk az elnevezések kérdésében. Ugyanakkor megpróbálhatunk elvi választ adni a címben feltett kérdésre: kinek kell az információs műveltség? Ehhez jó, ha megfontoljuk a következőket:

- Miként fogják az új technológiák megváltoztatni életünket?
- Ki fér hozzá a digitális technológiákhoz?
- Hogyan támogatják ezeket a hozzáférési pontokat?
- Hogyan alakítjuk át az oktatási és tanulási módokat a hagyományos környezetekben úgy, hogy alkalmazkodjanak az új, digitálisan továbbfejlesztett tanulási környezetekhez?

- Milyen képességeket és készségeket kell elsajátítaniuk a digitális írástudás területén a tanulóknak ahhoz, hogy írástudó állampolgárokként éljenek és boldoguljanak napjainak világában?²⁸

Ehhez tegyünk még hozzá valamit. Ha elfogadnánk is, hogy - a web 2.0 szellemében - a különböző írástudásoknak lesz, vagy legalábbis kell, hogy legyen 2.0-ás "változata", akkor aligha lehet az információs műveltség 2.0-ás változatának bombabiztos definícióját megadnunk. Ami bizonyos, hogy nem tudunk majd valamiféle monolitikus, szabványosítható és objektív mércével mérhető információs műveltségről beszélni.²⁹ Ehhez azonban nem kell semmiféle 2.0-ás változat, hiszen igen sokan már eddig is megkérdőjelezték az információs műveltség olyan szemléletének helyességét, amely kizárólagosan a mérhető készségeken alapul.

A kutatók nem amatőrök, sem a szó pozitív, sem negatív értelmében. Egyaránt szükségük van a web 2.0 kínálta eszközökre és a professzionális információforrásokat előtérbe helyező, az információk kritikus kezelését hangsúlyozó információs műveltségre.

Nincsen egyetlen, "mindenható" írástudás. (műveltség), amely mindenkinek az igényeit kielégíti, vagy egy-egy ember egész életútján megfelelően végig tudja követni. A fogalmakat újra és újra tisztáznunk kell, és folyamatosan friss elsajátítandó kompetenciákat kell megjelölnünk annak függvényében, ahogy a világ és - különösen - az információs környezet megváltozik.

Soha nem volt még ilyen könnyű a tudás létrehozásához szükséges információkat összegyűjteni, míg a tudást létrehozni az összegyűjtött információkból soha nem volt ilyen nehéz.³⁰ Ez a tény azt a feladatot állítja elénk, hogy "a tudás új mintáit, eljárásait és módozatait a tudás hagyományos eszközeivel összekapcsoljuk, különben a történelem megszakad. Hidakat kell építenünk a tudás korábbi világa és az új világ közé".³¹

JEGYZETEK

1 Koltay Tibor: Amit a könyvtáros tud...: a könyvtáros és az akadémiai írástudás. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2008. 11. sz. 30-33. p.

2 Ward, D.: Revisioning Information Literacy for Lifelong Meaning. = Journal of Academic Librarianship, Vol. 32, 2006. No. 4, 396-402. p.

3 Zsák Judit: A műveltség fogalmának eredete és értelmezésének változásai. In: Varga Katalin (Szerk.) A 21. század műveltsége: E-könyv az információs műveltségről. Pécs, PTE FEEK Könyvtártudományi Intézet, 2008. <http://mek.oszk.hu/06300/06355> [2009. június 7.]

4 Cordes, S.: Broad Horizons: The Role of Multimodal Literacy in 21st Century Library Instruction. 2009. <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/94-cordes-en.pdf> [2009. június 10.]

5 Bawden, D.: Information and digital literacies: a review of concepts. = Journal of Documentation, Vol. 57, 2001, No. 2, 218-259. p.

6 Key facts media literacy. The Henry J. Kaiser Family Foundation, 2003. <http://www.kff.org/entmedia/upload/Key-Facts-Media-Literacy.pdf> [2009. június 8.]

7 Aufderheide, P. Media Literacy. A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. Washington, DC, Aspen Institute, 1992. http://www.medialit.org/reading_room/article356.html [2009. június 8.]

8 Mendoza, K.: Media Literacy and Invitational Rhetoric. 2007. <http://www.mediaeducationlab.com> [2009. június 6.]

9 Aufderheide i. m.

10 Key facts...

- 11 A European approach to media literacy in the digital environment. European Commission, 2007. http://ec.europa.eu/avpolicy/media_literacy/docs/com/en.pdf [2009. június 6.]
- 12 Gilster, P.: Digital literacy, New York, Wiley, 1997.
- 13 Bawden, D.: Origins and concepts of digital literacy. In: C. Lankshear, and M. Knobel (Eds.) Digital Literacies: concepts, policies and practices, Peter Lang, New York, NY, 2008, 17-32. p.
- 14 Molnár Szilárd et al.: A hozzáférési pontok humán-infrastruktúrájának fejlesztése, az IT-mentori szakma kialakítása. 2005. www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=811 [2009. február 26.]
- 15 Martin, A.: Literacies for the Digital Age. In: A. Martin and D. Madigan (Eds.) Digital literacies for learning. London, Facet. 2006. 3-25.
- 16 Godwin, P. Information Literacy in the age of amateurs ITALICS, Vol. 5, 2006. No. 4. <http://www.ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5iss4/godwin.pdf> [2009. szeptember 1.]
- 17 Beeson, I. Judging relevance: a problem for e-literacy, ITALICS, Vol. 4, 2007. No. 2. <http://www.ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5iss4/beeson.pdf> [2009. szeptember 1.]
- 18 Geisler, Ch. et al.: ITex. Future directions for research on the relationship between information technology and writing. = Journal of Business and Technical Communication, Vol. 15, 2001. No. 32, 269-308. p.
- 19 Bawden i. m. 17-32. p.
- 20 Knott, D. Critical Reading Towards Critical Writing. 2005. <http://www.writing.utoronto.ca/advice/reading-and-researching/critical-reading> [2009. szeptember 2.]
- 21 Dashkin, M.: Electronic writing: defining the core competency. = Information Outlook, Vol. 7, 2003. No. 9, 34-37. p.
- 22 Csepeli György: Wikitudás. = Kritika, 2008. 4. sz. 2-4. p.
- 23 Uo.
- 24 Elmborg, J.: Critical Information Literacy: Implications for Instructional Practice. = Journal of Academic Librarianship, Vol. 32, 2006. No 2, 192-199. p.
- 25 Harley, D. et al. Assessing the Future Landscape of Scholarly Communication: An In-depth Study of Faculty Needs and Ways of Meeting Them. 2008. [2009. június 16.]
- 26 Csepeli i. m.
- 27 Bawden, D., Robinson, L.: The dark side of information: overload, anxiety and other paradoxes and pathologies. = Journal of Information Science, Vol. 35, 2009. No. 2, 180-191. p.
- 28 Madigan, D.: Supporting and enabling digital literacy in a global environment: preview of Part 2. In: A. Martin and D. Madigan (eds.) Digital literacies for learning. London, Facet. 135-141. p.
- 29 Tuominen, K. Information literacy 2.0. Signum 5, 2007. <http://pro.tsv.fi/stks/signum/200705/2.pdf>
- 30 Martell, Ch.: sAccess: The social dimension of a new paradigm for academic librarianship. = Journal of Academic Librarianship, Vol. 35, 2009. No 3, 205-206. p.
- 31 Csepeli i. m. 3. p.